

Gidsen, berichtbrengers, spionnen en krijgsgevangenen

Optreden in voormalig Nederlands-Indië, 1900-1949

Internationale strijdmachten worden vandaag de dag op meerdere plaatsen geconfronteerd met operaties tegen opstandige bewegingen. De tegenstanders dragen, afhankelijk van de optiek, vele namen, zoals terroristen, partizanen, vrijheidsstrijders, opstandelingen, rebellen en verzetsstrijders. Dit alles is niet echt nieuw. De Nederlandse krijgsmacht werd tussen 1822 en 1949 in het toenmalige Nederlands-Indië met een dergelijke tegenstander geconfronteerd. Wat waren toen de ervaringen? En wat valt er te zeggen over informanten en gevangenen, over vergeldingsmaatregelen en gijzelaars? Waren er methodes die ook nu nog bruikbaar lijken?

Dr. S.J. de Groot*

Het doel van dit artikel is nader te belichten hoe het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL)¹ en later ook de Koninklijke Landmacht (KL) en de Koninklijke Marine (KM) met de Mariniersbrigade volgens de voorschriften moesten omgaan met potentiële tegenstanders en gevangen genomen guerrillastrijders in de periode 1900-1949. Het artikel is voornamelijk gebaseerd op het eerste officiële KNIL *Voorschrift voor de Uitoefening van de Politiek-Politioenele Taak van het Leger (VPTL)* en aanvullende voorschriften van het KNIL en de KL.

Teitler heeft de voorlopers van dit eerste officiële KNIL-voorschrift, dat aan de ongeregelde oorlogvoering is gewijd, uitvoerig besproken in de *Militaire Spectator*.² Ook De Moor gaat in op dit onderwerp in zijn bijdrage in het speciale nummer *Counter-insurgency: doctrine en historie* van dit tijdschrift.³

In dit artikel zullen na een historische inleiding de volgende onderwerpen de revue passeren: de kleine oorlog tegen de ‘inlandse vijand’; informanten en krijgsgevangenen; vergeldingsmaatregelen; collectieve aansprakelijkheid en gijzelaars. Het artikel sluit af met een slotbeschouwing.

Historisch overzicht

Tegenwoordig worden we vrijwel wekelijks in de pers geconfronteerd met het optreden van internationale strijdmachten aangewezen voor vredesondersteunende operaties (*PSO-Peace Support Operations*) als onderdeel van crisis-beheersingsoperaties (*NA5CRO-Non-Article 5 Crisis Response Operations*).⁴ Deze strijdkrachten zijn actief in verschillende delen van Afrika en Azië tegen opstandige bewegingen. Deze bewegingen worden onder velerlei benamingen beschreven, waaronder: terroristen, partijgangers (partizanen), vrijheidsstrijders, opstandelingen, rebellen en verzetsstrijders. In het nog niet zo ver achter ons liggende verleden werd Nederland in zijn grootste overzeese gebiedsdeel Nederlands-Indië geconfron-

* De auteur was verbonden aan het Rijks Instituut voor Visserijonderzoek (MLNV). Thans is hij vrijwilliger bij het NIMH. Hij heeft diverse boeken en artikelen geschreven op het gebied van de krijgsgeschiedenis. Dank aan dr. J.A. de Moor (NIMH), genmaj b.d. drs. T. de Kruijf en prof. dr. J. Hoffenaar (NIMH) voor hun suggesties en aanbevelingen bij het kritisch doorlezen van de verschillende stadia van dit artikel.

Een brigade van het Korps Marechaussee (KNIL) op mars. De dwangarbeiders ('kettings-beren') zijn herkenbaar aan de 'toedoeng' (zonnehoed)

Bron: Anon., 'Reproducties van foto's' (Batavia, 1926)

teerd met de strijd tegen een binnenlandse (inlandse) vijand. Tegen deze vijand werd hard opgetreden.

De gehele 19-de eeuw heeft Nederland een voortdurende strijd moeten leveren om het gezag in Nederlands-Indië te kunnen handhaven. De taak van het Indisch Leger was het verzekeren van de binnenlandse rust, orde en veiligheid. Voorts behoorde ook het geven van steun aan het gezag en waar nodig het afdwingen van gehoorzaamheid aan gegeven bevelen tot de taken. Tevens werd goedgezinde bevolking tegen de 'kwade elementen' beschermd. In de hele Indische Archipel moesten kleinere en grotere acties worden uitgevoerd door het KNIL.⁵

Het leger, dat vanaf het herstel van Nederlands onafhankelijkheid in 1813 tot 1830 in Indië aanwezig was, werd geleverd door de Nederlandse landmacht. Deze krijgsmacht werd versterkt met inheemse soldaten (de verhouding Europeaan : Indonesiër was ongeveer 1:1). In 1830 kreeg het leger in Indië een eigen organisatie en kwam het los te staan van de Nederlandse landmacht.

De verhouding Europeaan versus Indonesiër veranderde geleidelijk ten gunste van het aantal inheemse militairen. In 1937 was de verhou-

ding 1 Europeaan : 3 Indonesiërs. Het KNIL bestond toen uit ongeveer 33.500 manschappen. Meer dan een derde van hen waren Javanen, een zesde Menadonezen en een achtste Ambonezen. Voorts dienden er in totaal 3300 Soendanezen, Timorezen, Madoerezen, Boeginezen, Atjehers en Maleiers. Behalve Nederlanders (koloniale) dienden er in de 19-de eeuw een groot aantal buitenlanders bij het Indisch Leger.

Er laten zich in het optreden tegen de binnenlandse vijand in de periode 1822-1949 drie delen onderscheiden: het eerste tijdperk (1822-1900), het tweede (1900-1942) en het derde tijdperk (1942-1949).

Eerste tijdperk

Het eerste tijdperk was de periode van het georganiseerde verzet. De bevolking trok zich terug uit de woonplaatsen en de landbouw, handel en nijverheid stonden stil. Bendes vielen aan of trokken zich terug in versterkte plaatsen ('bentengs'). Om enkele voorbeelden uit dit tijdperk te noemen: de Padri-opstand op Sumatra's Westkust (1821-1837), expeditie naar Bali (1846, 1848, 1849), expeditie tegen Ceram (1851, 1860, 1865, 1866), de Atjeh-oorlog (1873-1903) en Midden-Java (1871).⁶

Tweede tijdperk

Toen het verzet gebroken was en er een adequaat civiel bestuur tot stand gekomen was, volgde het tweede tijdperk, waarin van militaire zijde met kracht en volharding werd opgetreden om de laatste verzetshoofden en hun bendes uit te schakelen. Deze periode duurde van circa 1900 tot 1942.

Derde tijdperk

Het derde tijdperk is de periode van het verval van het Nederlands gezag over Nederlands-Indië. Hierin valt de bezetting door Japan van Nederlands-Indië (1942-1945). Na de capitulatie van Japan, het einde van de Tweede Wereldoorlog, keerde het Nederlands gezag maar in beperkte mate terug.

Er brak een periode aan van Nederlands groot-schalig optreden tegen de naar onafhankelijk-

heid strevende republikeinse rebellengroeperingen. In deze periode zijn er grote verliezen aan mensenlevens, vooral aan de republikeinse kant. Ondanks de aanzienlijke mindere verliezen aan Nederlandse kant was Nederlands-Indië een verloren zaak. In de periode 1945-1949 kwam zowel de grote oorlog in de vorm van de twee Politionele Acties in 1947 (21-7 tot 4-8) en in 1948/49 (19-12-48 tot 4-1-49) voor als de periode van de ‘kleine oorlog’, de guerrilla-oorlog. Feitelijk ontbrak deze laatste vorm nooit gedurende de periode 1945-1949.

Na de Tweede Politionele Actie werden er bij benadering door de Indonesiërs 2.208 aanvallen op Nederlandse militaire posten uitgevoerd; 1.614 aanslagen op Nederlandse voertuigen en konvooiën; 597 voertuigen en konvooiën liepen op een mijn en er waren 9.911 patrouillegevechten tussen KL/KNIL en TNI.⁷ De Indonesiërs wisten de overwinning te behalen door een langdurige guerrilla die zij voerden. Grote slagen, zoals de Politionele Acties, waarop de Nederlandse legerleiding haar strategie concentreerde, leverden niet het gewenste resultaat.

De twee Politionele Acties worden vaak als hoogtepunten aangemerkt in het Nederlands militair optreden in de periode 1945-49. Het is maar hoe men het wil zien. De duur van de operaties was voor beide acties twee weken. Tijdens de Tweede Politionele Actie sneuvelden er 4.389 TNI-militairen⁸ en werden er 2.414 krijgsgevangenen gemaakt. In de periode januari tot augustus 1.949 sneuvelden 46.818 TNI-militairen, werden er 2.067 gewond en werden er 39.451 krijgsgevangenen gemaakt. In de totale periode, tijdens en na de Tweede Politionele Actie verloor de KL/KNIL/Mariniersbrigade 1.189 militairen, en waren er 2.539 gewonden en 123 vermisten.⁹

De kleine oorlog tegen de ‘inlandse vijand’

In de jaren twintig van de 20-ste eeuw ontstond er onder het officiers- en onderofficiërskorps van het Indisch Leger steeds meer vraag naar regels voor het optreden in kleinere verbanden, het zogeheten patrouillelopen. Er was geen

Marsbivak van een brigade Marechaussee (KNIL). De schildwacht heeft de typische houding aangenomen met klewang en karabijn

Bron: Anon., 'Reproducties van foto's' (Batavia, 1926)

officieel voorschrift. Wel waren er wenken, leidraden, aanwijzingen en gedragsregels verschenen en handreikingen die betrekking hadden op de ongeregelde oorlogvoering, geschreven door officieren. Deze geschriften hadden geen officiële status en werden particulier uitgegeven. Waarom het KNIL deze geschriften overliet aan particulier initiatief van officieren is overigens niet duidelijk.¹⁰ Mogelijk lagen er economische motieven ten grondslag aan deze traditie van het KNIL. Zo werd er rond 1906 gebruik gemaakt van *Wenken van hier en daar*, geschreven door de instructeur van de kaderschool te Tjimahi, eerste luitenant (KNIL) H.P.C. Hoetjer (geboren 1873) en van de *Gedragsregels tegen den I.V. (Inlandse Vijand)* van de instructeur van de kaderschool te Magelang, eerste luitenant (KNIL) A.H.M. Eyken (geboren 1869).

Het patrouillelopen werd in de praktijk onderwezen door ervaren patrouillecommandanten te velde. Deze ervaren officieren en onderofficieren faseerden langzaam uit het leger. De relatief rustige toestand in Indië deed de nodige ervaring voor het optreden in kleinere verbanden wegebben. Vandaar de behoefte om regels officieel voor het eerst op schrift vast te leggen. Op het voortraject hiervan gaat dit artikel niet of nauwelijks in, noch op de feitelijke strijd tegen de inlandse vijand. Er bestaan namelijk

zeer veel zeer lezenswaardige publicaties op dit gebied.¹¹

Het eerste voorschrift

Luitenant-kolonel (KNIL) R.M. van Mourik (geboren 1882) vroeg zich af waarom het legerbestuur van het KNIL niet al lang was overgegaan tot de uitgifte van een alleszins voldoening schenkend tactisch voorschrift voor het in klein verband optreden tegen de inlandse vijand. Hij hoopte hierin te voorzien met zijn *Wenken voor patrouilles*, dat hij in 1926 uitgaf bij Visser & Co. in Weltevreden.¹² Deze publicatie is te beschouwen als een eerste poging om tot een voorschrift te komen voor de 'kleine oorlog', de guerrillaoorlog.

Opvallend is dat Van Mourik van oordeel was dat een patrouille die in een hinderlaag viel, zich zoveel mogelijk diende te verweren met het 'blanke wapen', de marechausseesabel of de bajonet. Van Mouriks ervaringen te Atjeh, waarmee hij ridder MWO 4 verwierf, zal hier zeker aan ten grondslag liggen. Een andere reden was de hoeveelheid karabijnmunitie die een beperkende factor was op lange patrouilles. Op de sabel kan men, mits goed geoefend, altijd vertrouwen.

Wat betreft de munitievoorraad bij de man moest een kwart als reserve worden beschouwd. Deze reserve mocht niet worden verschoten behalve na toestemming van de leider van de

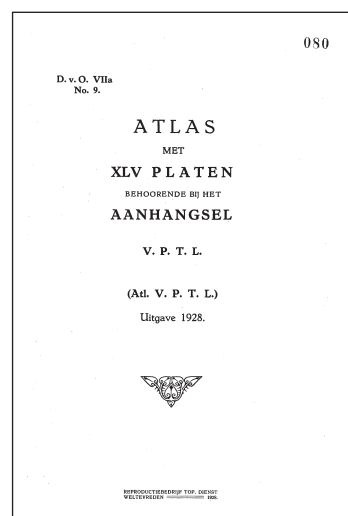
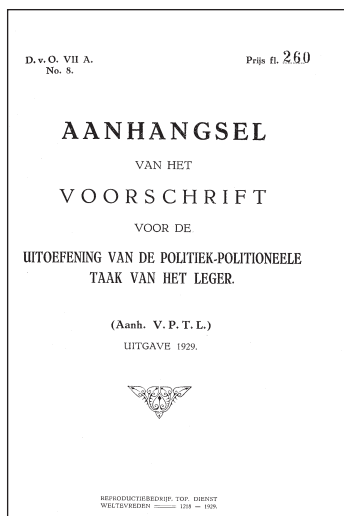
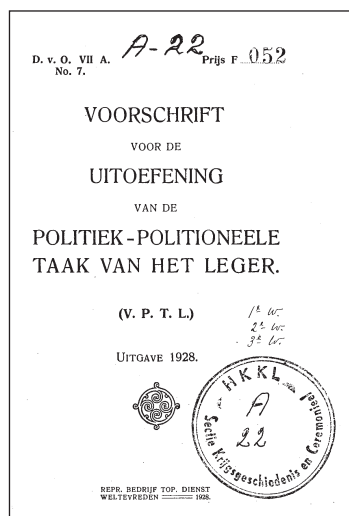
actie. Bij meerdaagse acties moest de helft van de munitie als reserve worden beschouwd.¹³

Het VP TL

In 1928 kwam het Departement van Oorlog te Batavia met een eigen voorschrift voor het KNIL, het *Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek-Politioneële Taak van het Leger* (VP TL).¹⁴ De Legerleiding beseftte de waarde van de in de rapporten en verslagen verzamelde jungle-ervaring, beschreven door de patrouillecommandanten. Om deze reden werd een selectie uit deze rapporten en verslagen samengesteld, aangevuld met gedrukte bronnen en gepubliceerd als *Aanhangsel van het Voorschrift*.¹⁵ Een 254-tal praktijkvoorbeelden worden in dit werk weergegeven. Een inhoudsopgave van de voorbeelden, een rangschikking van de voorbeelden in chronologische volgorde, een opgave van de bronnen en verwijzing naar het relevante artikel in het VP TL maken het boek voor de gebruiker zeer toegankelijk. Oorspronkelijk werden voorbeelden over de guerrillaoorlog in de gehele Indische Archipel uit de periode 1876-1926 gegeven. Zoals elk voorschrift werd het boek gewijzigd en geactualiseerd op 1 februari 1934. Aan het *Aanhangsel* werd een *Atlas* toegevoegd met 45 kaarten om de opgetekende voorvallen te verduidelijken.¹⁶

Inhoud VP TL

Het VP TL bestaat uit een twintigtal hoofdstukken en een aantal bijlagen. De hoofdstukken

behandelen verschillende onderwerpen, zoals de taak van het leger in Nederlands-Indië en de regeling van de verhouding en de samenwerking tussen civiele en militaire gezagdragers. De nadruk ligt daarbij op de inzet van militairen in de gewesten buiten Java en Madoera voor het verrichten van politiediensten. Dit behoorde feitelijk tot de taak van de veldpolitie. Voorts komt het gebruik van de wapens (karabijnmitrailleurs (pistoolmitrailleurs), handgranaten en mitrailleurs), munitie en reservedelen aan de orde. De taak van de officieren en kader in het algemeen en het optreden tegen de bevolking en verzetslieden worden eveneens beschreven. Ook hoe het verzet te herkennen en de verschillende manieren van vechten bij de verschillende bevolkingsgroepen zijn vermeld.

De brigade werd geïnstrueerd over hoe men berichten moest inwinnen en gegevens verzamelen over de binnenlandse vijand. En hoe hierbij gebruik te maken van gidsen, spionnen en tolken. Hoe de patrouilles moet optreden te velde wordt eveneens vermeld. Hierbij komen onder meer aan de orde: patrouillegebieden, patrouilleverslag, streken waar verzet niet is uitgesloten, plaats van de logistieke trein, geheime marsen, achtervolgingen, het opsporen van schuilplaatsen en overvallen, transport en bewaking van gevangenen, het varen op rivieren met prauwen en andere vaartuigen, en de legering. Voorts het omsingelen en doorzoeken van huizen, kampongs en terreinen en de wijze waarop er aangevallen moest worden op inlandse versterkingen en versterkte kampongs en het leggen van hinderlagen. Ook komen aan de orde: uitrusting en logistiek, verpleging en het vervoer van patrouilles per auto.

Leidraad

In 1928 publiceerde kapitein (KNIL) W.F. Eisma (geboren 1885) in Nijmegen zijn *Leidraad voor het kader bij het patrouilleeren tegen verzetslieden*.¹⁷ Hij baseerde zijn publicatie op het eerder verschenen boek van Van Mourik en het zojuist verschenen VPTL. Eisma behandelde vrijwel dezelfde onderwerpen als Van Mourik. De publicatie verwijst voortdurend naar het VPTL (editie 1928). Eisma was het niet eens met Van Mourik over het gebruik van de 'blanke

wapenen'. Hij propageerde het zolang mogelijk gebruik te maken van de vuurwapens en pas als laatste redmiddel bij een hinderlaag de sabel te gebruiken.

Eveneens ontstond in het begin van de jaren dertig in Nederland het besef dat binnenlandse onrust aanleiding zou kunnen geven tot de inzet van het leger tegen een gewapend verzet in steden en bebouwde gebieden. De algemene onrust in Europa zal daarbij zeker een rol hebben gespeeld. De ministers van Defensie, Binnenlandse Zaken en Justitie brachten in 1932 het voorschrift Nr. 39 uit, de *Handleiding voor het beteugelen van woelingen*.¹⁸ Dit voorschrift werd ook ter beschikking gesteld aan het KNIL.

Het behandelt het optreden van militaire commandanten in geval van het verlenen van militaire bijstand op verzoek van het civiele gezag, het beteugelen van onlusten (woelingen) in een gebied waar de staat van oorlog is verklaard en hoe de troepen tactisch moeten optreden tegen het geboden verzet. Het voorschrift kan gezien worden als een richtlijn om de stadsguerrilla te bestrijden, aanvullend op het VPTL. Het VPTL en de *Handleiding voor het beteugelen van woelingen* zouden tot de Japanse inval de vigerende voorschriften blijven waarnaar in algemene zin te handelen. Beide voorschriften zouden de Tweede Wereldoorlog overleven.

Gewijzigde herdruk

In 1945, tegen het einde van de oorlog tegen Japan, voorzag het KNIL dat er weer een behoefte zou ontstaan aan het VPTL. Om deze reden werd in januari 1945 te Melbourne (Australië) het voorschrift, als verschenen in 1936, gewijzigd en aangevuld herdrukt. Het bleek al direct na de capitulatie van Japan noodzakelijk om ook troepen van de KL naar Indië over te brengen. De bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten gaf opdracht het VPTL van het KNIL ook ter beschikking te stellen aan deze

Nederlandse troepen. Het werd uitgebracht als KL Voorschrift 1581.¹⁹

Een verkorte versie van het VPTL werd aan de eerste Oorlogsvrijwilligers (OVW) meegeven wegens nog niet gereed zijn van het complete voorschrift. De *Wenken voor het optreden van een peleton* [sic] *L.I.B. in Indische terreinen*.²⁰ Het zijn slechts de omgewerkte hoofdstukgedeelten van het KNIL VPTL, aangepast aan de

Mariniers bij een brandende kampong

nieuwe samenstelling (peloton) en bewapening. Ook bevat het een korte samenvatting van de praktische oefeningen die onderdeel waren van deze troepen. Deze OVW'ers vormden het Lichte Infanterie Bataljon (L.I.B.), toegesneden op de taak van het peloton.²¹

In 1946 beseftte de Nederlands-Indische legerleiding dat de uit Nederland overgebrachte KL-onderdelen hun gevechtswaarde voor een strijd in tropisch terrein moesten opvoeren. Daartoe moest men de Nederlandse KL-eenheden de vooroorlogse KNIL-tactieken bijbrengen.²² Als onderdeel van dit streven werd het VPTL van het KNIL opnieuw uitgegeven. In het vooroorlogse VPTL werd uitgegaan van de brigade. De brigade (15 man) van het KNIL

was wat sterkte betreft vergelijkbaar met de sectie (groep; 10 man) van de KL na de Tweede Wereldoorlog.

Het herziene VPTL werd nu de leidraad voor het peloton (37 man). Een peloton heeft 3 secties. De minimale sterkte van een peloton was 20 man.²³ Het peloton was aanzienlijk zwaarder bewapend. Het bezat lichte mitrailleurs, pistoolmitrailleurs en een mortier. Voorts kon het peloton in tegenstelling tot de brigade manoeuvreren en kon het vanuit een actie-bivak de streek patrouilleren. Net als voor de oorlog moesten de troepen ook in grotere eenheden opereren wanneer de vijand in grotere groepen optrad.

Gepopulariseerde heruitgave

Tevens moest het VPTL herschreven worden in de omgangstaal van de troep en voorzien worden van foto's ter verduidelijking en verklarende illustraties. De gepopulariseerde heruitgave van het VPTL verscheen in een tweetalige uitgave: in het Nederlands en het Maleis. Het had als titel *Kennis van het VPTL Mengetahoei akan VPTL, Een kwestie van leven of dood! Soal hidoep atau mati!* Er bestonden drukken in afleveringen en als compleet boekje.²⁴ De uitgifte van *Kennis van het VPTL* lijkt een eerste aanzet om de KL-militairen bekend te maken met het politionele optreden tegen kleine verzetsgroepen.

Zakformaat

De afmetingen van het *Kennis van het VPTL* waren niet praktisch voor het meevoeren van het voorschrift op de man. Om deze reden werden de drie deeltjes in zakformaat uitgegeven: de *Aanwijzing optreden van Nederlandse troepen in Ned.-Indië*.²⁵ De eerste twee betreffen de patrouille en het laatste deel de militaire post.

Als een verdere bewerking van het VPTL werd in 1947 door de KL de *Leidraad voor de gevechtsopleiding van de enkele man tot en met het peloton in Indische terreinen* uitgegeven.²⁶ Hierop verscheen in 1948 de aanvulling *Gebruik van hinderlagen in Ned.-Indië*.²⁷ Interessant is de inleiding van dit document. Hier staat onder meer:

Door onze troepen worden geen offensieve acties uitgevoerd, zodat het leggen van hinderlagen ver achter de vijandelijke linies niet zal voorkomen.

De politionele acties zouden verandering brengen in deze zienswijze.

Het in 1932 in Nederland uitgebrachte voorschrift Nr. 39 *Handleiding voor het beteugelen van woelingen*, dat ook ter beschikking werd gesteld aan het KNIL, speelde in het Nederland en Nederlands-Indië van vóór 1945 geen rol van betekenis. Gedurende de Tweede Wereldoorlog werd het voorschrift in Londen onder nr. 820 ter beschikking gesteld aan de troepen. In 1946 verscheen als uitgave van de Chef van de Generale Staf, de *Voorloopige Aanwijzing No. 2 te gebruiken naast het Voorschrift Beteugelen Woelingen No. 39*. In oktober van hetzelfde jaar verscheen een geïntegreerde tekst met als titel *Handleiding voor het beteugelen van woelingen No. 1599*.²⁸

Voorschrift No. 1599

Dit voorschrift No. 1599 is opgebouwd uit drie delen. Het eerste deel bevat onder meer: richtlijnen voor het beteugelen van woelingen; gedragsregels voor het optreden tegen een oproerige menigte; maatregelen van geweld; uiteendrijven van samenscholingen; gegevens van juridische aard betreffende huiszoekingen, en het optreden in geallieerd verband. Het tweede deel bevat de bevoegdheden bij het verlenen van militaire bijstand en in een in staat van oorlog verklaard gebied. Het derde deel behandelt tactische beginselen voor het optreden van troepen bij het beteugelen van woelingen.

Evaluatie van het voorschrift

De eerste evaluatie van het voorschrift vond bij Soerabaja plaats na de gevechten van de 23-ste Brits-Indische Divisie met Indonesiërs in oktober en november 1945. Uit de gevechten in een stad werden conclusies getrokken. De bevindingen werden neergelegd in de *Tactische aanwijzing No.5. Lessen uit de gevechten te Soerabaja*.²⁹ De ervaringen van de Brits-Indische troepen werden als nuttig gezien voor

het mogelijke optreden van de Nederlands-Indische troepen tegen vijandelijke acties in Indië.

Het hiervoor weergegeven overzicht van de vele achtereenvolgens verschenen voorschriften en aanwijzingen – waarbij de vele wijzigingen daarop nog niet eens zijn vermeld – zal vermoedelijk de met uitvoering belaste militair niet vrolijk hebben gemaakt. Ondanks dit euvel hebben de voorgeschreven werkwijzen wel effect gesorteerd.

Informanten en krijgsgevangenen

Dit gedeelte van het artikel tracht een beeld te schetsen van hoe, gebaseerd op het VP TL en latere aanvullende voorschriften, werd omgegaan met Indonesische informanten en krijgsgevangenen door de brigades/pelotons bij de kleine oorlog tegen de binnenlandse vijand.

Taalproblemen

Een groot probleem in de naoorlogse periode 1945-1949 bij het omgaan met informanten (gidsen, berichtgevers en spionnen) en krijgsgevangenen was dat de meeste Nederlanders de taal niet spraken. Tolken waren daarom een noodzakelijk kwaad. De betrouwbaarheid van een tolk was vrijwel niet te garanderen en de kans was groot dat ze stuurden wat de gevangene al of niet ging zeggen. Eenvoudig konden ze zinnetjes toevoegen tijdens het verhoor. Vandaar dat de legerleiding er op aandrong dat veel militairen een basiskennis Maleis bezaten.

De kleinste eenheid waarmee het KNIL optrad tegen de inheemse vijand was de brigade.³⁰ De commandant was meestal een Europese sergeant. Deze werd gesteund door Europese en Indonesische korporaals. De soldaten waren overwegend Indonesiërs. Het aantal militairen per brigade bedroeg 1 commandant, 2 kaderleden en 16 manschappen. Bij de brigade werden als standaard 3-5 dwangarbeiders ('kettingberen', 'beren') ingedeeld.³¹ Deze droegen de uitrusting van de brigade. Als dragers konden ook vrije koelies worden ingezet. Trad de brigade zelfstandig op dan werd ook een ziekenverpleger ingedeeld.

Zoals gezegd, bestond het tweede tijdperk in de strijd tegen de inlandse vijand uit het opsporen en onschadelijk maken (neutraliseren) van de laatste verzetslieden. Het KNIL was voor deze vorm van het gevecht goed uitgerust. De tegenstander was voornamelijk bewapend met houw- en steekwapens, blaaspijpen, pijl en boog (gifpijlen), handvuurwapens en verouderde kanonnen (lila's). De inheemse vijand vertoonde bij aanraking met onze troepen grote moed, soms grenzend aan doodsverachting. Wel waren zij onderhevig aan morele invloeden: een overwinning van hun kant leidde tot gedurfd overvallen. Een nederlaag leidde tot het tegengestelde; dan werd het bijtje er spoedig bij neergelegd.

De inheemse tegenstander gaf als regel geen genade, en gewonden werden niet gespaard. Overvallen op schuilplaatsen van verzetslieden werden na een grondige verkenning uitgevoerd.³²

Hinderlagen

Beide partijen legden ook hinderlagen. Brigadecommandanten werden er op gewezen dat de dagen waarop de bevolking haar gedode priesters en voormannen offers moest brengen en voor hen bij het graf moest bidden, uiterst geschikt waren om hinderlagen bij deze graven te leggen. De inheemsen waren meesters in het leggen van hinderlagen. Spionnen voerden de patrouille in de val, of deze werd er door een schijnbaar vluchtende vijand naartoe gelokt.

Gevreesd waren de klewangaanvallen. De beste verdediging, zowel overdag als 's nachts, was, zodra de klewangaanval werd opgemerkt te vuren en met de klewang de eventueel binnen de gelederen aanwezige vijand uit te schakelen. Wij zien de gecombineerde meningen van Van Mourik en Eisma verwoord in het VPTL.

Pas na 1945 bezat de Indonesische vrijheidsbeweging, dankzij de materiële steun van de capitulerende Japanners, over een groot aantal moderne wapens. De strijd tegen de inlandse vijand moest nu met grotere eenheden dan één of enkele brigades worden uitgevoerd. De Republiek Indonesië in wording beschikte van het

begin af aan over geweldige grote aantallen lichte en zware wapens, die waren overgedragen door de Japanners na de capitulatie. Ook vliegtuigen en enkele motorboten.

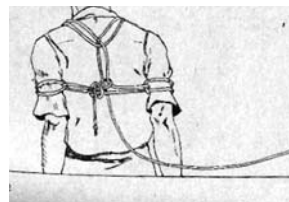
Door sluishandel met Maleisië en Singapore wist de jonge republiek verdere aanvulling op het aanwezige wapentuig te verkrijgen.³³ Uit een groot aantal kleinere eenheden ontstonden uiteindelijk de drie krijgsmachtdelen: leger, marine en luchtmacht (*Tentara Nasional Indonesia* (TNI), *Angkatan Laut Republik Indonesia* (ALRI), *Angkatan Udara Republik Indonesia* (AURI)).³⁴

Gidsen

De brigadecommandant van vóór de Tweede Wereldoorlog moest ervan uitgaan dat het gebruik van inheemse gidsen een groot risico met zich meebracht voor de patrouille. Als regel werd de gids dan ook gebonden op de 'marechaussee wijze' (de Atjehknoop). Het einde van het touw werd door een bewaker vastgehouden of zodanig aan de koppelriem

bevestigd dat de knoop kon losschieten bij een vluchtpoging zonder de bewaker mee te sleuren in een afgrond.

Men was er nooit zeker van of de gids geen dubbele rol speelde. De gids was in wezen een soort halve gevangene, maar wel één die na afloop voor zijn diensten beloond werd. Uit veiligheids-overwegingen kon de gids als militair of dwangarbeider gekleed worden. De gids moest behalve de weg wijzen ook tijdig obstakels aangeven (valbomen, valkuilen, springlansen). Zenuwachtig gedrag kon fataal voor de gids worden uitgelegd. Een gids die met klem een bepaalde route afwees kon een dubbele rol spelen. Met het kompas moest de gids door de patrouillecommandant worden gevolgd om te voorkomen dat er in een cirkel werd gelopen. Het citaat is duidelijk:

*Met een gids die de patrouille opzettelijk misleidt, worden korte metten gemaakt.*³⁵

Het VPTL van 1945 is meer genuanceerd in de woordkeus. Men moest een welwillende en rechtvaardige behandeling betrachten met uitsluiting van ruwheid ten aanzien van de gidsen. Deze moesten overigens altijd onmerkbaar onder toezicht worden gehouden. Wel moest men bedenken dat gidsen bij het opsporen van benden en bij overvallen vaak hun eigen leven en dat van hun gezin riskeerden. Zenuwachtigheid van de gids moest niet altijd worden geweten aan zijn onbetrouwbaarheid; men moest hem kalmeren. Maar, gaat het voorschrift verder:

Gidsen en spionnen dienen echter vaak beide partijen, dan wel uitsluitend de verzetspartij.

Om deze reden moest de patrouillecommandant erop bedacht zijn dat de gids de verzetslieden van tevoren zou waarschuwen voor de komst van de patrouille, dat hij de patrouille in een hinderlaag kon lokken of dat hij de patrouille zou laten verdwalen.

Berichtbrengers en spionnen

Het KNIL heeft altijd tijdens haar bestaan gebruik gemaakt van inheemse informanten. Berichtbrengers (verklikkers, verraders, informanten) en spionnen zijn personen waarmee met grote voorzichtigheid moest worden omgegaan. Nagegaan moest worden wat hun motieven waren voor hun verraad. Bijvoorbeeld een persoonlijke wraakoefening. Maar altijd moesten deze inheemsen worden gewantwoord. Een dubbele rol was immers nooit uit te sluiten. In een hinderlaag worden gelokt, was al te vaak het resultaat van het gebruik van deze personen.

Had men een 'goede spion' getroffen dan werd aangeraden deze maar één keer te gebruiken. De kans dat een betrouwbare spion meerdere malen inzetbaar zou zijn, werd onwaarschijnlijk geacht. Door verraad zou een dergelijke spion al door tegenpartij geliquideerd zijn. Van eigen zijde werden de berichtgevers en spionnen er op gewezen dat hun beloning na afloop van de patrouille zou worden uitgekeerd.

Bij misleiding zouden er ernstige gevolgen voortvloeien uit hun handelen.³⁶ Terwille van een mogelijk onaangenaam lot mocht een gids direct na een eigen overval of omsingeling worden losgelaten.

Spionnen en gidsen die goede diensten hadden bedreven en in het bijzonder de tot gids gedwongen inheemsen, moesten ruimschoots worden beloofd. Ook als de onderneming was mislukt (maar natuurlijk niet als het aan opzet van hun kant te wijten viel).

Krijgsgevangenen

Gevangenen werden steeds gebonden met het speciaal voor dit doel door de patrouille meegevoerde henneptouw. Zij werden ook gebonden op 'de marechaussee wijze'. De 'Atjehknoop' (Buku tali bernama 'Atjeh'), een bindwijze waarbij een gevangene met een touw om de hals en de beide armen, met een knoop in de rug tussen de schouderbladen gebonden werd, zodat bij een poging tot ontvluchten hij zelf het touw om de hals en armen dichtsnoerde (zie pagina 50).³⁷

Deze Atjehknoop was een verbetering van het op de rug vastbinden van de duimen van een gevangene met een schoenveter. Hij kan zo wel meelopen met de colonne maar moest zijn armen gedeeltelijk vrij hebben, bijvoorbeeld bij het lopen over een boomstam. Het *Kennis van het VPTL* deelt geruststellend mee over de Atjehknoop:

Een knoop, welke er wel ingewikkeld uitziet, maar na enige oefening lukt het best!

De gevangenen werden altijd afzonderlijk ondervraagd. Ook daarbij bleven ze gebonden en werden bewaakt door een man gewapend met een klewang. Bij de ondervraging werd dikwijls bedreiging toegepast. Zo werd er gedreigd met een tijdelijke scheiding van man, vrouw en kinderen. Bij het verschaffen van de gewenste inlichtingen kon een hereniging van het gezin in het vooruitzicht worden gesteld. De gevangenen werden overigens goed behandeld en het was iedereen verboden hen onnodig te beledigen, te bespotten of te mishandelen.³⁸

Poging tot ontvluchting, of verraad aan de patrouille gepleegd, bijvoorbeeld door schreeuwen, bekocht de gevangene met de dood. Dit moest hem bij de gevangenneming nadrukkelijk worden duidelijk gemaakt. Tegen weerspanning optreden, bijvoorbeeld niet willen lopen enzovoort, moest met uiterste gestrengheid ofwel hardheid worden opgetreden.³⁹

Vergeldingsmaatregelen

Vergeldingsmaatregelen, represailles, werden vaak uitgevoerd na een gevecht. Het KNIL was zich daarvan terdege bewust. Het grote component inheemse soldaten en de verbittering die er bestond tussen de verschillende bevolkingsgroepen van de Indische archipel maakten de zaak nog complexer. Het verbranden en vernielen van kampongs, woonhuizen, vruchtbomen enzovoort, moest vermeden worden. Het leidde slechts tot verbittering en zette de bevolking op tegen het Nederlands gezag. Ook op de eigen troepen werkte dit handelen demoraliserend en de tucht verslapte erdoor.

Tijdelijke schuilplaatsen van verzetslieden buiten de kampongs gelegen en 'kwaadwilligen' die werden aangetroffen, werden echter altijd verbrand. De bewoners, die als gevangenen werden afgevoerd, werden in de gelegenheid gesteld hun eigendommen veilig te stellen. Het afbreken van woningen kon ook aan een termijn worden verbonden. Dan werden de woningen op een later tijdstip, soms wel 14 dagen later, in brand gestoken.

Het verbranden en vernielen van alle bezittingen van dorpschoude en leiders van het verzet op grond van gepleegd verraad werd afgeraden. De kans bestond dat op deze wijze ook onschuldigen werden getroffen. Plundering werd nooit toegestaan. Alle buit moest worden ingeleverd en ook mochten er geen 'souvenirs' worden verzameld.⁴⁰

Ook na 1945 golden deze gedragsregels en net als in de periode ervoor vonden er altijd wel vergeldingsmaatregelen plaats. Berucht werd de weigering op 11 augustus 1947 van een sergeant der mariniers van het dienstbevel van zijn

compagniescommandant om de van te voren ontruimde kampong Soetodjajan plat te branden.⁴¹ De sergeant werd uiteindelijk door het militair gerechtshof veroordeeld tot 2,5 jaar gevangenisstraf. Het opvolgen van een dienstbevel was volgens het gerechtshof niet afhankelijk van de strekking en de doelmatigheid ervan. De compagniescommandant was bevoegd tot het geven van het bevel, en er was van een mensonterende opdracht geen sprake.⁴²

Collectieve aansprakelijkheid

De collectieve (solidaire) aansprakelijkheid werd toegepast door het KNIL. Dit hield in dat iedereen in een landstreek, in een bepaalde kampong, moest boeten voor een vijandige daad van zelfs een enkeling. In streken waar het verzet meer algemeen was, verviel dit principe. Boetes werden opgelegd in de vorm van een geldbedrag, in natura, het verrichten arbeid, het leveren van materialen, enzovoort.

Er werd gekozen voor een straf die ook echt als straf gevoeld werd. Bijvoorbeeld: een rijke kampong kreeg als straf een matige boete, maar de bewoners moesten ook enkele dagen arbeid verrichten. Hierbij werd buitengewoon veel geveerd van hun kracht, met daarbij weinig voedsel en een werkelijk hondse behandeling. Als bijkomende straf kon het dorpschoude extra bestraffing krijgen.⁴³ Reden voor deze straf was dat de bewoners een boete vrij eenvoudig konden voldoen, maar dat de harde fysieke straf meer indruk zou maken.

Gijzelaars

Soms werden gijzelaars genomen als zekerstelling van gedane toezeggingen, nakoming van opgelegde eisen, of als teken van goede wil. In de eerste twee gevallen werden de gijzelaars genomen om het gewenste te verkrijgen. In het laatste geval verzocht men het hoofd van het district en enkele belangrijke personen de patrouille te vergezellen tijdens de tocht van een brigade door de streek. Dit zogenaamd terwille van de voorlichting en het hulpbetoon. De betrokkenen begrepen zeer wel de strekking van het 'verzoek' tot het gezelschap

houden van de patrouille. Gijzelaars moesten altijd goed behandeld worden.⁴⁴

Slotbeschouwing

Voor de strijd tegen de inheemse vijand in Nederlands-Indië voldeden de richtlijnen zoals neergelegd in het sinds 1928 regelmatig bijgewerkte VPTL goed. Daarentegen heeft de vier jaar later verschenen *Handleiding voor het beteugelen van woelingen* een geringere rol gespeeld.

De richtlijnen zoals uitgezet in het VPTL, ontwikkeld in de strijd in Atjeh door het Korps Marechaussee van het KNIL, bleken de sleutel om de guerrillaoorlog van de inlandse vijand met succes te bestrijden. Het is de neerslag van de door de elitetroepen ontwikkelde strijdwijze om via rusteloze, actieve achtervolging tot de uiteindelijke neutralisering van de opstandige elementen te komen. Met deze ‘conraguerrilla’ werd in Atjeh rust en orde gebracht. Maar ook de nog niet gepacificeerde delen van de archipel kwamen hierdoor onder Nederlands gezag.

De brigade, de kleinste eenheid van het KNIL, was een adequate vechteenheid voor de contra-guerrilla. De inzet van meerdere brigades bij een sterkere vijand was snel en efficiënt te realiseren. Deze KNIL-eenheden, ‘vliegende colonnes’, gevormd uit 4-8 brigades, waren regelmatig in het te controleren gebied aanwezig.

Na de Tweede Wereldoorlog en de capitulatie van Japan, moest door de KL worden voortgebouwd op de KNIL-methode om kleine verzetshaarden aan te pakken als omschreven in het VPTL. Een andere manier om het binnenlandse verzet te bestrijden was niet beschikbaar. Wel zag de legerleiding in Nederlands-Indië in dat de brigade te klein was om op te treden. Dit sloot aan bij de Britse ervaringen. De kleinste eenheid werd nu het KL-peloton. Er waren nu 37 man per peloton beschikbaar tegen 15 bij de KNIL-brigade. Het peloton beschikte behalve over 2 lichte mitrailleurs ook over een zware mitrailleur en een mortier.

COLLECTIE NIMH

Een patrouille van de Mariniersbrigade bij het doorwaden van een kali (rivier)

Ondanks het uit Nederland overbrengen van militairen van de KL en de KM (mariniersbrigade) bleek het een te zware taak om geheel Nederlands-Indië onder controle te krijgen. Niet dat de gehele bevolking achter de Indonesische afscheidsbeweging van de Republiek Indonesië stond, maar onvoldoende bescherming van Nederlandse zijde aan de bevolking geboden deed velen van hen voorlopig een neutrale houding aannemen. De Nederlandse legerleiding meende in 1945 nog dat uit Nederland 75.000 man zouden moeten

worden overgebracht naar Indië om de rust te herstellen. In 1946 werden dat er 95.000 en in 1948 120.000 om 'delen' van de archipel volledig onder gezag te brengen.

Atjeh werd na de Japanse capitulatie in 1945 niet meer onder Nederlands gezag gebracht. Van een complete bezettingsactie werd afgezien. Hiervoor zouden nog meer troepen uit Nederland moeten worden overgebracht.

De Nederlands-Indische legerleiding zag neer op het leger van de Republiek Indonesië. Door de heterogene bewapening en de bij elkaar geraapte uniformstukken waren de soldaten van de TRI nauwelijks als zodanig herkennen. De geoefendheid van de guerrillabendes liet te wensen over, maar het ontbrak de Indonesiërs niet aan een hardnekkig doorzettingsvermogen om steeds weer terug te komen met overvallen op militaire konvoeien, posten en plantages. De Nederlandse krijgsmacht (KL, KNIL) was uitstekend toegerust om de binnenlandse vijand in één slag te verslaan. Het kwam weinig tot deze vorm van openlijke strijd waarvoor juist het Nederlandse leger zo goed uitgerust was.

De twee Politionele Acties waren van een te korte duur om de vijand op deze wijze neer te slaan (*Niederwerfungsstrategie*). Men moest weer massaal terugvallen op de oude, succesvol gebleken methode van de patrouille. In de 9 maanden na de tweede Politionele Actie tot aan de overdracht sneuvelden er ongeveer 47.000 Indonesiërs en werden er meer dan 39.000 krijgsgevangenen gemaakt.

In deze periode werden 9.911 patrouilles gelopen door KL/KNIL, maar de Indonesische tegenstanders bleven aanvallen en waren uiteindelijk succesvol met hun uitputtingsoorlog (*Ermattungskrieg*).

Deze vorm van vechten werd door de Nederlanders volledig onderschat. De strijd tegen opstandige, individueel optredende bendes was na 1945 veranderd in een revolutie, een volksoorlog.

De tactiek en de methoden van de elitetroepen van het KNIL (het Korps Marechaussee en het Korps Speciale Troepen – KST) zijn met succes toegepast tegen inheemse guerrilla-eenheden. In het begin van de twintigste eeuw werd hierdoor een zekere rust in de gehele Indische archipel verkregen. De rust in Atjeh werd overigens pas na 25 jaar actief ageren bereikt. Deze situatie sloot echter niet uit dat er soms kleine brandhaarden ontstonden, maar die konden door lokaal ingrijpen meestal snel worden geblust.

Voor het bestrijden van de opstandige groeperingen werd gebruik gemaakt van speciaal opgeleide eenheden, die actief optraden, de tegenstander opzochten, hem dagen- en soms wekenlang dag en nacht op de huid zaten en hem geen rust gunden. De plaatselijke bevolking werd ook bij deze acties betrokken. Zij werden gestraft als ze steun verleenden aan de opstandelingen. Van hen werd ook verwacht, dat ze betrouwbare gegevens verstrekten over de verblijfplaatsen, aantal, bewapening, en dergelijke. Zo nodig werd daarbij enige dwang toegepast.

De speciale troepen waren op onregelmatige tijden in het gebied aanwezig en gaven daarmee ook de indruk dat ze de bevolking niet aan hun lot overlieten en hen een zekere bescherming boden. Het optreden van deze troepen was hard en soms willekeurig, maar lijkt toch – althans, uitgaande van het Nederlandse perspectief – uiteindelijk vruchten te hebben afgeworpen.

De wijze waarop de speciale troepen omgingen met vrouwen en kinderen was niet altijd zachtzinnig en heeft in het verleden regelmatig tot vragen in het parlement geleid, maar daar bleef het meestal bij. Een dergelijk optreden tegen non-combattanten is nu niet meer toegestaan en zou in het voorkomende geval zeker tot onderzoek(en) leiden.

Dit neemt echter niet weg dat voor de moderne *counter-insurgency* de kernpunten van de KNIL-methode ook nu nog bruikbaar zijn. ■

NOTEN

- 1 Het predicaat 'koninklijk' werd in 1836 aan het Nederlands-Indische Leger verleend. Echter, in 1933 werd het predicaat koninklijk pas toegevoegd aan dit leger op initiatief van minister Colijn.
- 2 Teitler, G., Voorlopers van het VP TL, 1928-1929. Een terugblik, *Militaire Spectator* 170 (2001) 268-274.
- 3 Moor, J.A. de, Afscheid van Indië? Counter-insurgency in Nederlands-Indië, 1816-1949. *Militaire Spectator* 177 (2008) 135-143.
- 4 Deze omschrijving is afgeleid van het NAVO-verdrag, waar onder artikel 5 de operaties in het kader van collectieve verdediging zijn aangeduid. Dit artikel is overigens weer gebaseerd op artikel 51 van het VN-Handvest, waarin het recht op zelfstandige en collectieve zelfverdediging is vastgelegd. *Nederlands Defensie Doctrine* (Den Haag, 2005) 72-73.
- 5 Op 26 juli 1950 werd het KNIL opgeheven krachtens het Koninklijk Besluit van 20 juli 1950 no. K 309. De sterkte van het KNIL in de periode 1945-50 werd van 20.000 op 60.000 man gebracht.
- 6 Zwitzer, H.L. en C.A. Heshusius, *Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950* ('s-Gravenhage 1977) 13-15. De auteurs vermelden tussen 1816 en 1926 76 acties van het KNIL in de gehele archipel.
- 7 TNI is *Tentara Nasional Indonesia*. Groen, P.M.H., *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* ('s-Gravenhage 1991) pp. 360; hier de statistiek Bijlage 1, 2, 3, 4.
- 8 Eerste TRI is *Tentara Republik Indonesia*, later TNI.
- 9 Groen (1991) hier de statistiek Bijlage, 1213, 14, 15, 16.
- 10 Teitler (2001) 268.
- 11 Enkele voortreffelijke boeken vol anekdotes: Graaf, H. de, *Herinneringen van een Oud-Strijder* (Soekaboemi [1940]) pp. 201; Miles, *Indische herinneringen van Miles uit den Van Heutz-tijd* (Bandoeng 1931, 1933) 2 delen, pp. 229, pp. 202; Gedenkboeken: Zentgraaff, H.C., *Atjeh* (Batavia 1938) pp. 303; Anon., *Gedenkboek van het Korps Marechaussee van Atjeh en Onderhoorigheden 1890 2 April 1940* (Medan 1940) pp. 376; Witkamp, F. et al. (red.), *Gedenkboek van het K.N.I.L.* (Amersfoort 1961) p. 334.
- 12 Mourik, R.M. van, *Wenken voor patrouilles bij het optreden tegen een inlandschen vijand* (Weltevreden 1926) p. 175.
- 13 *Ervaringen opgedaan tijdens het optreden van troepen in Indonesië*. Trainings-circulaire nr 20 (TC 20) ('s-Gravenhage, 1949) 54. De uitgave van het dictaat van majoor van Arcken, KNIL-leraar Tactiek aan de SROI te Bandoeng.
- 14 Een groot aantal edities van het *Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek-Politioneële taak van het Leger*. (VP TL) (D.v.O. VII A Nr.7) werden vanaf 1928 door het Departement van Oorlog te Batavia vanaf 1928 gedrukt (Weltevreden, Reproductiebedrijf van de Topografische Dienst). Het voorschrift werd driemaal gewijzigd. De volgende drukken zijn getraceerd: (Batavia, 1928); D.v.O. VII A nr. 7b (Batavia 1936); D.v.O. VII A nr. 7c (Batavia 1937); (Melbourne 1945). Ook verscheen er een versie in het Maleis, D.v.O. VII A nr. 7c Mal., *Kitab Pemimpin oentok Bala Tentara, pada kerdja membantoe pamerintahan negri, akan menetapkan aman dan santausa pada negri ini.* (V P T L. Mal.) Herdruk 1941. *Di-satoedjoeken dengan soerat pengobah jang ka-tiga*.
- 15 D.v.O. VII A. No. 8, *Aanhangsel van het Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek-Politioneële taak van het Leger*. (Aanh. V.P.T.L.) (Weltevreden 1929) p. 443.
- 16 D.v.O. VII A No.9, *Atlas met XLV platen behorende bij het Aanhangsel V.P.T.L.* (Atl. V.P.T.L.) (Weltevreden, 1928).
- 17 Eisma, W.F., *Leidraad voor het kader bij het patrouilleren ten verzetstieden* (Nijmegen, 1928) pp.124.
- 18 Ministerie van Defensie, Nr. 39. *Handleiding voor het beteugelen van woelingen*. (Breda, 1932).
- 19 Het in Nederland uitgeven KL Voorschrift 1581 door de Chef van de Generale Staf, *Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek Politioneële Taak van het Leger* (V.P.T.L.) (herdruk uitgave KNIL). Vastgesteld bij aanschrijving van den Bevelhebber Nederlandsche Strijdkrachten d.d. 30 October 1945, beleefde vier drukken tussen 1945 (3) en 1948 (1).
- 20 *Wenken voor het optreden van een peleton L.I.B. in Indische terreinen* ('s-Gravenhage, 1945).
- 21 Het Lichte Infanterie Bataljon waren tweedelijns troepen. Gebaseerd op het Britse *Light Infantry Battalion*.
- 22 Groen (1991) 82.
- 23 *Aanwijzingen* Deel II. (Semarang, z.j.) 44.
- 24 De losse afleveringen, de oudste versie, werd gedrukt bij G. Kolff & Co. Te Batavia. De in boekvorm verschenen versie werd gedrukt bij de Landsdrukkerij, eveneens te Batavia.
- 25 Er verschenen twee edities van de drie deeltjes. De eerste *Aanwijzingen optreden van Nederlandse troepen in Ned.-Indië* (Semarang, z.j.) en de tweede als *Aanwijzingen optreden van Nederlandse troepen in Indonesië*.
- 26 *Leidraad voor de gevechtsopleiding van de enkele man tot en met het peloton in Indische terreinen*. Oefeningsaanwijzing Nr. 73, Ministerie van Oorlog. Vastgesteld 27 oktober 1947. Status: Zeer Vertrouwelijk. Alleen voor pelotonscommandanten en hoger.
- 27 *Gebruik van hinderlagen in Ned. Indië*. Trainingscirculaire Nr. 14 Ministerie van Oorlog. Vastgesteld 14 april 1948. Status: Vertrouwelijk.
- 28 *Voorloopige aanwijzing No.2 Te gebruiken naast het Voorschrift Beteugelen Woelingen No. 39* ('s-Gravenhage, 1946); *Handleiding voor het beteugelen van woelingen No. 1599* ('s-Gravenhage, 1946).
- 29 *Lessen uit de gevechten te Soerabaja*, Tactische aanwijzing No.5, ('s-Gravenhage, 1946).
- 30 Het was het in 1890 opgerichte Korps Marechaussee dat de inzet van brigades die de vijand rusteloos achtervolgen het eerst toepaste. Het belangrijkste wapen was de klewang en de karabijn. Later werd deze strijdwijze door de infanterie van het KNIL overgenomen. Het is uit deze infanterie dat het Korps Marechaussee was voortgekomen.
- 31 De dwangarbeiders waren geïnterd door het civiele bestuur ter beschikking werden gesteld. 'Kettingbeer' of 'beer' verwijst naar de vroeger in Europa rondtrekkende kermisgast die een bruine beer liet dansen op muziek. Deze bruine beer werd meegevoerd aan een ketting. Gestrafte inlanders werden als dragers bij het KNIL ingezet bij het patrouillelopen, in plaats van ze op te sluiten.
- 32 Eisma (1928) 11-19.
- 33 Bouman, B., *Ieder voor zich en de republiek voor ons allen. De logistiek achter de Indonesische Revolutie 1945-1950*. (Amsterdam, 2006) pp. 469. Hier 57-79 en Bijlage 1, 379-380.
- 34 Bouman (2006) 81-89.
- 35 Van Mourik (1926) 62.
- 36 Van Mourik (1926) 62-64.
- 37 Kennis van het V.T.P.L. 32.
- 38 Decker, C. von, *Der kleine Krieg im Geiste der neuen Kriegsführung, oder Abhandlung über die Verwendung und den Gebrauch aller drei Waffen im Kleinen Krieg. Bearbeitet zum Gebrauche der Schweizerischen Offiziere von Major J.M. Rudolf* (Zürich, 1847) 370. 554. 'Gefangene, un menschlich behandeln, sie verspotten oder sonst kränken, ihnen die Nahrung zu verweigern u.s.w., ist wider das Völkerrecht, und nur Barbaren machen sich dessen Schuldig. Die Frage: Soll man Gefangene niedermachen lassen, wenn es am Tage liegt, das ihre Befreiung durch den Feind nicht gehindert werden kann? Will v. D[ecker] unbeantwortet lassen, glaubt aber, dass sie unter allen Umständen mit Nein beantwortet werden könne'.
- 39 Van Mourik (1926) 64.
- 40 Van Mourik (1926) 66.
- 41 De koming lag nabij de marinierspost Pakisadji ten zuiden van Malang.
- 42 *Ik zal handhaven. Weekblad van de Mariniersbrigade*. 4: (19) 144, 146; Idem. 4: (37) 292; Krijgsraad bij de zeemacht in Oost-Indië. Vonnis van 5 Januari 1948. 'Brandstichtings-sententie' *Militair Rechterlijk Tijdschrift*, 41: 327-340; *Nederlandse Jurisprudentie* 1949 No. 147: 275-279; Idem No. 168: 326-328; *Nota betreffende het archievenonderzoek naar gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950* ('s-Gravenhage, 1969) Bijlage 5: 15-17, Bijlage 12: 5-6; Een samenvatting werd gepubliceerd in: Schoonoord, D.C.L., *De Mariniersbrigade 1943-1949 wording en inzet in Indonesië* ('s-Gravenhage, 1988) 337-338.
- 43 Van Mourik (1926) 66, 67.
- 44 Van Mourik (1926) 67.